

Eerste levensfase Nederlandsche Athletiek Unie

Pioniers wisten van geen wijken

De eerste NAU-jaren waren ver van gemakkelijk. Overal in Nederland dreef men de spot met atletiek. Volgens publicaties had atletiek geen reden van bestaan. Bovendien was sport nog steeds weggelegd voor de beter gesitueerden. Ouders vonden dat jongeren hun tijd beter konden besteden.

Het NAU-bestuur op het Schuttersveld in Rotterdam in 1910. Zittend in het midden voorzitter Hartmann

De kerkelijke autoriteiten bekeken de sport met argwaan. Vele medici vonden sportbeoefening nog steeds niet gezond.

Wegwedstrijden werden vaak door de overheid verboden.

Bijna alle onderwijzers en leraren vonden sport

nadelig voor de prestaties op school. Een uitzondering vormde gymnastiek.

Vanaf het midden van de 19de eeuw was gymnastiek ingevoerd op de scholen.

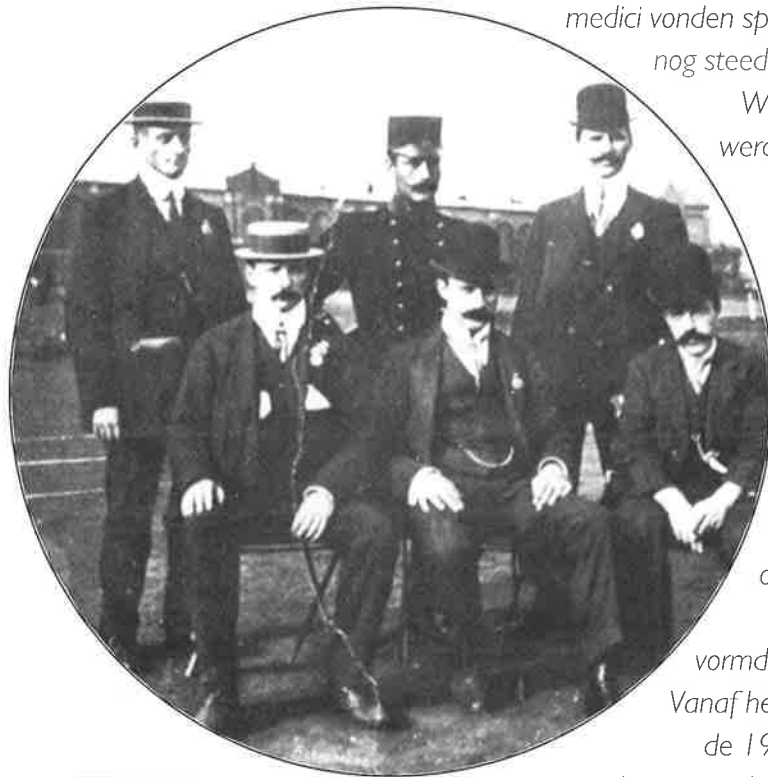
De toenemende populariteit van cricket, atletiek en vooral van voetbal zat de gymnastiekleraren niet lekker. In hun optiek waren gymnastiek en sport elkaars tegenpolen. Zij beweerden dat het bij sport ging om aangeleerde lichaamsbewegingen.

Zij benadrukten dat deze vorm van ontspanning uitsluitend berustte op zware, prestatiegerichte lichamelijke inspanning.

Het was vergeefse moeite. Het uit Engeland overgewaaiden oud-Franse woord 'sport' was niet meer weg te denken uit de Nederlandse samenleving. Pim Mulier zei hierover later: 'ik heb mij pas achteraf gerealiseerd, dat ik aan sport deed.'

Dat de pioniers veel tegenwerking ondervonden, blijkt uit een gebeurtenis in 1903. Tijdens een 25-kilometerloop stond op een zondagmorgen een gewapende dorpsveldwachter de atleten op te wachten aan de rand van Watergraafsmeer. De lopers mochten niet verder. Uiteindelijk kregen zij toestemming het dorp wandelend te passeren.

De beginjaren waren ook moeilijk, omdat het aan accommodaties en geld ontbrak om geregeld wedstrijden te organiseren. Het was een vicieuze cirkel: weinig wedstrijden, weinig beoefenaars, weinig toeschouwers. Toch werden drie maanden na de oprichting, op 28 juli 1901, de eerste internationale wedstrijden gehouden. Dat gebeurde op de weg van Zweth naar Delft. De atleten van het organiserende Pro Patria wonnen bijna alle nummers. Deze Rotterdamse vereniging was in 1900 begonnen met de organisatie van jaarlijks terugkerende grote internationale wedstrijden die tot 1934 bleven bestaan. Tot 1920 was het Schuttersveld de plaats van handeling. Daarna werd overgestapt naar een elk jaar opnieuw aan te leggen 300 meter grasbaan van Sparta op het befaamde Kasteel in de wijk Spangen. De wedstrijden genoten een grote populariteit. Bezoekersaantallen van meer dan 5000 waren geen uitzondering. Het hoogtepunt was 8000 toeschouwers in 1913. Door de deelneming van buitenlandse topatleten, lukte het in vele gevallen niet met een batig saldo af te sluiten. Leden in goeden doen zuiverden dan de tekorten aan. In 1902 organiseerde Blauw Zwart in Rotterdam onder leiding van Hartmann de eerste 'echte' strijd om de Nederlandse titels. De eerder gehouden nationale kampioenschappen van de NV&AB en de NAB laten wij buiten beschouwing. Op 12 oktober 1902 vonden in Enschede eveneens grote wedstrijden plaats. Van lieverlee nam het aantal wedstrijden toe. Niet alleen in het westen, maar vooral in het oosten van het land. In 1905 werden wedstrijden gehouden in Almelo, Enschede en op Sonsbeek bij Arnhem. Op 26 augustus 1906 was de Wageningse Berg het toneel van het clubkampioenschap van Nederland.

Personeel van het Rotterdamsch Nieuwsblad laat de duiven los. Met wandelstok Cornelis Sijthoff, eerste sponsor van de Unie

Het programma omvatte zeven nummers: 100 meter, kwart mijl (402,25 meter), 1 mijl (1609 meter), 3000 meter snelwandelen, verspringen, polsstokhoogspringen en touwtrekken.

Het aantal beoefenaars steeg geleidelijk. Dat had ook te maken met de overeenkomst die voorzitter Hartmann met de NVB had gesloten om tot een nauwere samenwerking te komen. De voetbalbond zegde toe jaarlijks atletiekwedstrijden voor voetbalclubs te houden.

In 1907 telde de Unie slechts zes clubs: Pro Patria, DOS uit Rotterdam, (niet DOS uit 1919), De Turnkring (Apeldoorn), Geel Zwart en Daventria (beide Deventer) en UDI uit Arnhem. Penningmeester George Buff kweekte in dat jaar een batig saldo van 41,80 gulden. De NAU telde in 1910 ongeveer 400 leden. In 1912 bedroeg de jaarcontributie voor clubs tien gulden en voor leden 50 cent. Uit de bestuursamenstelling bleek de nog steeds grote Rotterdamse inbreng. Zes van de negen bestuursleden waren Rotterdammers. Consuls onderhielden vanuit de regio contacten met de NAU-leiding.

Postduiven vlogen uitslagen over

Op 24 mei 1908 vonden op het Schuttersveld in Rotterdam selectiewedstrijden plaats voor de Olympische Spelen van 1908 in Londen. Hierover is nog jarenlang nagepraat. Volgens persberichten zou deze wedstrijd door 42.000 mensen zijn bijgewoond. De vele publicaties in het *Rotterdamsch Nieuwsblad*

hadden gezorgd voor een grote toeloop. Vooral Cornelis Sijthoff, de directeur en eigenaar van het door hem in 1878 opgerichte Rotterdamsch Nieuwsblad, na fusie met het Vrije Volk nu Rotterdams Dagblad, had zich hiervoor sterk gemaakt. Zijn krant trad als sponsor op. Ook toen al! De dag voor de wedstrijd was in 'De Doelen' een feestuitvoering, aangevuld met boksen, schermen, gymnastiek en 'vaandelhuldiging'. De in 1844 gebouwde 'De Doelen' ging bij het bombardement van mei 1940 in vlammen op, het huidige complex 'De Doelen' bestaat sedert 1966. Na afloop van de feestuitvoering was aan het Haagsche Veer een groot vuurwerk met als slotstuk in vurige letters 'Bezoekt morgen de Olympische Spelen'.

Door een drukfout stond op de affiches en toegangsbewijzen dat de ingang voor bezitters van speciale entreebiljetten was gelegen aan de 1ste en die voor betalende bezoekers aan de 2de Crooswijkschedwarsstraat. Dat moest andersom zijn. Geen nood. Diep in de nacht toog NAU-voorzitter Hartmann met enkele medewerkers met ladder en schroevendraaier op pad. Bliksemsnel werden de bordjes verwisseld. De politie merkte niets. De actie bespaarde de organisatie extra drukkosten.

Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* had een tien-

tal manden met postduiven op het middenterrein van het Schuttersveld geplaatst om de uitslagen over te vliegen.

Het zag er allemaal erg deftig uit. Mannen droegen bol- of hoge hoeden, pandjesjassen (jacquets) en vadermoordenaars (hoge herenhalsboorden met vooruitstekende punten). Van het ministerie van Oorlog kreeg de organisatie leger-tenten. De wedstrijd duurde van negen uur 's ochtends tot half zes in de middag. Voor het eerst stond in Nederland discusswerpen op het programma. Vijf muziekkorpsen luisterden het sportfeest op. De bekende ballonvaarder Van Pottum steeg op van het middenveld. De toeschouwers vonden het een sensatie. Het *Rotterdamsch Nieuwsblad* reikte gratis duizenden bulletins

Olympische Spelen

te

Rotterdam

uitgeschreven door de

Nederlandsche Athletiek-Unie

□ 23-24 Mei 1908 □

☐

Feestgids met Programma

☐

Uitgave: Van Dijk & Zoeyer — Witte Huis, Rotterdam.

CACAO A. DRIESSEN

met uitslagen uit. De atleten van UDI uit Arnhem gingen met acht eerste prijzen naar huis. De Arnhemmer Bram Evers won die dag de 400, 800 en 1500 meter; dat kon nog in die tijd. In *De Revue der Sporten* was het volgende gedichtje aan hem gewijd:

*Bravo Bram Evers
Gij Kraan der loopers-kranen
Vergeten doen wij U nooit
O sieraad onzer banen!*

Na afloop van de wedstrijden benoemde de NAU baron Frits van Tuyll van Serooskerken, de latere NOC-voorzitter, en Cornelis Sijthoff tot ereleden. Zij waren de eersten in een hele reeks. Ook in Haarlem waren selectiewedstrijden. Pro Patria behaalde de meeste prijzen.

Pikdonkere nacht in Londen

Na de twee selectiewedstrijden gingen 21 atleten naar Londen, onder wie tien atleten van Pro Patria. Ploegleider was NAU-voorzitter Willem Hartmann. Hij had hiervoor zelfs zijn trouwdag uitgesteld. Door de goede resultaten van de wedstrijden in Rotterdam en Haarlem waren de verwachtingen hoog gespannen. De prestaties bij de Olympische Spelen waren echter bedroevend. Bijna al de atleten eindigden op de laatste plaats. In Londen bleek dat Nederland ver achter lag bij de ontwikkelingen in Engeland, Verenigde Staten, Canada, Zweden en Zuid-Afrika. Hoogspringer Herman van

Het Olympisch Stadion in Londen met zwembad

*Een deel van de Olympische ploeg die in Londen werd afgestraft.
v.l.n.r. Henk van de Wal (Pro Patria), Evert Koops (UDI), Bram Evers (UDI), Ernst Greven (NAU-lid), Coenraad van Veenhuysen (Daventria), zittend: Jac Hoogveld (UDI), Cor Held (Pro Patria), Herman van Leeuwen (AV'23)*

Leeuwen – hij nam ook deel aan de gymnastiekwedstrijden – behoorde tot één van de kanshebbers. Hij had immers in Rotterdam, met een plank zonder veer over een touw, 1,90 meter gesprongen. In Londen bleek dat hij vanaf de grond over een lat moest springen. Van Leeuwen kwam niet verder dan 1,55 meter. Een merkwaardige gang van zaken, omdat na de selectiewedstrijden in Rotterdam in *De Revue der Sporten* de volgende waarschuwing was verschenen:

'Van Leeuwen uit Amsterdam won met 1,90 meter het hoogspringen voor de kampioengymnast Bruchez van Hercules Rotterdam met 1,80 meter. Bij deze prestaties moet men in aanmerking nemen dat er met een niet erg horizontaal hangend touwtje en met een springplank gewerkt werd, terwijl men in Londen straks over de lat moet komen bij een afzet op de begane grond. Wordt het geen tijd om in ons land dat springlijntje en de plank af te schaffen? Ook bij de werpnummers was de discus verre van reglementair.'

De Nederlandse atleten wisten niet dat hun staande start was verouderd. Zij zagen de buitenlanders op een 400 meter voluit gaan. Onze atleten waren gewend de 400 meter die nog niet in banen werd gelopen,

in een rustig tempo af te leggen met een spurtje op de laatste 50 meter. De buitenlanders liepen de 110 meter horden in driepas-ritme tussen de hindernissen. De Nederlandse atleten deden dat in vijf passen. De pers was genadeloos in de kritiek over het debacle in Londen. Uitdrukkingen als:

– wij zijn geslagen, zoo geslagen, dat aan geen verdediging te denken valt – daar staan wij dan in onze hemd – het was gelijk een slachting – halfrijp en groen zijn ze naar de Olympische Spelen in Londen gezonden – het was in Londen pikdonkere nacht – het wordt tijd, dat de Nederlandsche atleten hun bitterje en biertje laten staan, werden gebezigd. Markant was de opmerking dat de letters NAU, die de atleten op hun borst droegen, stonden voor 'NA U' vanwege de vele malen dat zij hun tegenstanders moesten laten voorgaan.

In ons land werd verheugd gereageerd op het bericht dat bij de Spelen van Londen een van onze zwemmers slechts één lengte was achtergebleven bij een Olympische winnaar. Later bleek dit een badlengte te zijn.

De rondbaan in het White City stadion bedroeg éénderde van de mijl (1609 meter). Het was wel wat veel

van het goede dat zowel atletiek, zwemmen, wielrennen als gymnastiek in hetzelfde stadion werden verwerkt.

Opmerkelijk was de deelneming van George Buff aan de Olympische marathon. Volgens de bepalingen van het IOC had Buff zijn amateurstatus verspeeld, omdat hij in 1900 in Parijs aan een wedstrijd voor professionals had deelgenomen. Toch schreef de NAU hem in. Hij werd niet uitgesloten. Een van de deelnemers aan de Spelen van Londen was Wim Winkelman. Zijn ervaringen zijn opgetekend in een interview dat wij hebben overgenomen uit *Elseviers' Kroniek Olympische Spelen*:

'Nee, een trainer heb ik nooit gehad. In die tijd moest je het allemaal zelf uitzoeken, ook alles zelf betalen trouwens. Tijdens de Olympische Spelen van 1908 kwam ik uit voor Nederland op het onderdeel snelwandelen. Een tak van de atletiek die ik altijd met groot enthousiasme heb beoefend. Ik vind het jammer dat je het nog maar zo weinig op tv ziet. De keus voor het snelwandelen kwam min of meer voort uit het lopen naar mijn werk. Ik werkte als jongen bij de Holland China Handelscompagnie in Rotterdam. Elke dag liep ik van Delfshaven naar Rotterdam en terug. Dat deed ik samen met mijn vriend Jan Huygen (ook deelnemer OS 1908). Fietsen had je toen nog bijna niet. Dat was iets voor de welgestelden. Gewone jongens deden alles te voet. We liepen niet hard, maar we stapten wel zo hard mogelijk door. Pakkie brood onder de armen en de pas erin. Op een zondag had Huygen meegelopen met echte snelwandelaars. Tot zijn grote verbazing had hij ze kunnen bijhouden. Hij vertelde dat tegen me en wij zijn toen lid geworden van Pro Patria. Dat was in 1906. Twee jaar lang kwamen we op zondag in wedstrijden uit. De resultaten waren zo goed dat we naar de Olympische Spelen werden uitgezonden. Trainen deden we naar en van ons werk en soms 's avonds.

Alvorens naar Londen te kunnen gaan, beleefde ik nog enkele moeilijke ogenblikken. Ik moest vrij zien te krijgen van mijn baas. Va-

Wim Winkelman met starter en tijdwaarnemer

kantie en zo bestond nog niet. Mijn baas zei: 'Olympische Spelen? met die flauwekul houd ik me niet op!' Daar stond ik. Wat ik kon doen was mijn baan opzeggen. Maar daar voelde ik weinig voor. Ik verdiende dertig gulden in de maand en ik zag niet zo gauw een andere baan, waar ik dat kon krijgen. Een paar weken later kreeg ik over de post mijn Olympische kleding toegestuurd. Ik nam het mee naar mijn werk en heb het daar voor de ogen van mijn baas op mijn dooie gemak staan uitpakken. Toen hij dat shirt met NAU erop zag, gaf hij zich gewonnen. "Nou, ga dan maar Winkelman", zei hij. De reis naar Londen betekende het eerste verblijf buiten de vaderlandse grenzen voor mij. Mijn moeder bond mij op het hart om, hoe ver ook van huis, als goed katholiek op vrijdag geen vlees te eten. Ik hield mij eraan. Ik genoot met volle teugen. In Londen was geen Olympisch dorp of zoiets. We werden in een pension gehuisvest. Ach, het ging er nog heel gemoedelijk aan toe. Zo belangrijk was sport nu ook weer niet. De openingsparade stelde, vergeleken met nu, heel weinig voor. Je liep een rondje op de sintelbaan, trok langs de Engelse koning (een enorme gestalte had die man) en dat was het. De wedstrijden brachten ons geen succes. Zowel op de 3500 meter snelwandelen als op de 10 Engelse mijl werd ik in de series uitgeschakeld. Tegen de Engelsen konden we niet op. De Spelen waren een internationale leerschool voor ons, een heel goeie leerschool.'

Winkelman overleed in Voorburg op 1 juli 1990, veertien dagen voordat hij 103 jaar zou zijn geworden.

Publiek droeg Keyser naar kleedkamer

De op 12 oktober 1885 in Parijs geboren Jacques Keyser stelde bij de Olympische Spelen van Londen als enige niet teleur. Hoewel hij de finale niet haalde, eindigde hij in zijn serie op de 1500 meter niet op de laatste plaats. De uitsluitend Frans sprekende Nederlander woonde in Parijs. Hij had een Nederlandse vader en een Belgische moeder. Keyser was een internationaal erkende atleet. Hij had voor de Racing Club de France vele veldlopen en andere wedstrijden over 5.000 en 10.000 meter gewonnen. George Buff maakte hem lid van Pro Patria, maar Keyser bleef wel in Parijs wonen. Hij verdedigde de Nederlandse kleuren tegen de Belgen die geen schijn van kans tegen hem hadden. Als Jacques Keyser naar Nederland kwam, kon op veel publiek worden gerekend. Hij was de grote attractie op de 1500 en 5000 meter. Hij was de primus inter pares onder de hardlopers van Nederland. Keyser was een sierlijke loper. Zijn lopen op de voorvoet en de laag gehouden armen waren in de periode vóór 1914 heel bijzonder. Na afloop van de wedstrijden droeg het publiek hem naar de kleedkamer. Velen wilden hem de hand schudden. Zijn Nederlands record op de 1500 meter van 4.17,8 uit 1911 hield elf jaar stand. Zijn nationaal record op de mijl van 4.31,4 van 1910 werd pas in 1929 verbeterd. Zijn prestatie van 16.10,2 op de 5000 meter uit 1912 bleef tot 1927 op de recordlijst staan. De drie Nederlandse records nam hij over van Job Busser die tussen 1909 en 1911 zijn naam dertien maal liet bijschrijven op de nationale recordlijst. Van 1910-1914 was Jacques Keyser veldloopkampioen van Frankrijk. De Eerste Wereldoorlog (1914-1918) maakte een einde aan zijn sportloopbaan.

Geschrokken van de bedroevende resultaten bij de Olympische Spelen van Londen 1908 zond de NAU in 1912 alleen Jan Grijsseels naar Stockholm. Dit bleek alleen moge-

Jacques Keyser Frans én Nederlands kampioen

lijk door de vrijgevigheid van particulieren. Grijseels stelde teleur door in de series van de 100 meter te blijven steken en op de 200 meter niet verder te komen dan de halve finale. Toch was het een juiste beslissing geweest hem af te vaardigen. Hij had eerder meerdere malen buitenlandse sprinters van wereldniveau verslagen. Jacques Keyser en Jan Grijseels waren de enige twee internationale

Omgooien van horden betekende diskwalificatie

topatleten van Nederland van vóór de Eerste Wereldoorlog.

Een primeur

Op 2 juli 1911 beleefde het Schuttersveld te Rotterdam de première van de eerste landenontmoeting tussen Nederland en België. Het was tevens de eerste interlandwedstrijd op het Europese continent. Het duel eindigde met 60 tegen 30 punten in het voordeel van de Belgen. Werpnummers stonden niet op het programma. De ontmoetingen met België kreeg een vast karakter met uiteen thuiswedstrijden. Pas in de jaren negentig werden deze van de volle internationale kalender afgehaald.

De jury met jacquets en pandjesjassen

Vroegere tijden, andere gewoonten

De regel dat bij twee of drie valse starts (meerkampen) de deelnemer wordt gediskwalificeerd, gold in het verleden niet. In Groningen kon in 1912 een sprintnummer pas na veertien valse starts tot een goed einde worden gebracht.

De in 1923 in Rotterdam gehouden interland tussen Nederland en België werd ontsierd door vele valse starts. De starter besloot de atleten na het commando 'op uw plaatsen' weg te schieten en het commando 'gereed' (toen gebruikelijk) te laten vallen. Het kwam ook voor dat bij een valse start de atleet één of twee meter werd teruggezet. Dat overkwam Jan Grijseels in 1914 in Hannover. Na twee valse starts moest hij twee meter meer lopen. Ondanks de handicap won hij toch. Wel een verschil met vroeger! In het 'oude' Griekenland werd de atleet die te vroeg startte, gestraft met stokslagen op het blote bovenlijf.

Het was ook de gewoonte dat atleten hun kleding tooiden met de door hen gewonnen prijzen. Het ging vaak om tientallen medailles. Steenstoten en gewichtwerpen stonden soms op het programma. Het stoten gebeurde uit een ring met een steen van 7,25 of 16,67 kilogram. Het gewichtwerpen gebeurde eveneens uit een ring met een ijzeren werptuig van 25,4 kilogram, voorzien van een handvat.

Het finishlint hield men vroeger met de hand vast. Dat dit problemen gaf bij een close finish zal duidelijk zijn. Dit werd ondervangen door in het wedstrijdreglement als bepaling op te nemen:

Wordt de wedstrijd op een baan gehouden, zoo wordt hij, die den binnenkant van den baan geloopt

*Finishlint
met de hand
vastgehouden*

en heeft, bij gelijktijdige aankomst als verliezer beschouwd, de houder van den buitenkant is alsdan winnaar?.

Over de op 25 juli 1915 door Ajax gehouden atletiekwedstrijden staat in het NAU-jaarverslag vermeld: *'Wij moeten hierbij memoreeren den wandeltocht van de leden van Pro Patria, die onder leiding van voorzitter Buff van Rotterdam naar de Amsterdamsche wedstrijd zijn komen loopen.'*

Oprichting IAAF en NOC

Nederland behoorde niet tot de zeventien landen die op 17 juli 1912 tijdens de Olympische Spelen van Stockholm besloten de International Amateur Athletic Federation (IAAF) op te richten. De Nederlandse atletiekleiders schitterden in de vergaderzaal door afwezigheid. Kennelijk hadden zij niets geleerd van het Londense debacle van 1908 dat was terug te voeren op onvoldoende kennis over ontwikkelingen in het buitenland. Twee jaar later sloot de NAU zich bij de IAAF aan.

De samenwerking beperkte zich echter tot het uitwisselen van wedstrijd bepalingen en andere administratieve zaken. De achterstand in kennis verdween pas na de komst in 1922 van de Zweed Ernie Hjertberg. Hij was de eerste

buitenlandse bondstrainer.

Op 11 september 1912 werd in Krasnapolsky in Amsterdam het Nederlandsch Olympisch Comité opgericht. De NAU behoorde tot de zeven oprichters. Het NOC verving het comité dat een tijdelijk karakter had en pas een half jaar vóór de Spelen met zijn werkzaamheden begon. In dit comité had IOC-lid baron Frits van Tuyll van Serooskerken een belangrijke rol gespeeld. Hij werd de eerste voorzitter van het nu NOC*NSE.

Vergelijkingen gaan mank

Het is goed even stil te staan bij de omstandigheden waaronder vroegere prestaties tot stand kwamen. In de beginperiode werd niets of bijna niets aan training gedaan. Voor de sporter uit die dagen was het niet vanzelfsprekend dat oefenen kon bijdragen aan het verbeteren van prestaties. Van een wetenschappelijke benadering had nog niemand gehoord. Het ging veelal om een enkele wedstrijd per jaar. Specialisatie was onbekend. De atleten deden aan vele nummers mee. De combinatie hordenummer en marathon kwam zelfs voor. Sommige atleten trainden niet, omdat dit indruiste tegen de amateur bepalingen.

In 1900 verscheen een artikel in *De Rotterdamsche Sport*, waarin werd

aangeraden voortaan 'running pumps' aan te schaffen in plaats van badschoenen. Op de 100 meter zou dit een voordeel opleveren van een meter.

De geknielde start werd in de beginjaren weinig of niet toegepast. In de wintermaanden tot laat in het voorjaar waren voetbalvelden niet beschikbaar. De atletiekwedstrijden vonden plaats op wielervelden, op de weg, dan wel weilanden met veel graspollen en kuilen, waar de koeienvlaaien extra hindernissen vormden. De banen, afgezet met stokjes en lintjes, hadden scherpe bochten. Een 800 meter werd veelal in 4,5 ronde afgelegd. De eerste sintelbaan dateert uit 1922. Pas in 1943 werd de twaalfde opgeleverd, in 1950 was dat aantal opgelopen tot 36. De kunststofbaan deed in 1970 op Papendal zijn intrede in Nederland. Series, halve finales en de finale moesten vaak op één dag worden verwerkt. Het starten gebeurde met een pistool, maar ook met een vlag en soms een zakdoek. Trainingspakken waren onbekend. De atleet hing een jas over zijn schouders om warm te blijven. Een zesdaagse werkweek van meer dan 48 uur met weinig of geen vakantie-dagen was ook niet bevorderlijk voor prestaties. De heupbeweging bij snelwandelen is van latere datum.

Alle springnummers vonden in dezelfde bak plaats. Deze was gevuld met niet opgehoogd rivierzand. Soms was de bak te kort en sprong men eroverheen. Bij de nationale kampioenschappen van 1922 in Koog aan de Zaan bestond de aanloop bij het verspringen uit mulle, vette aarde. Bovendien stond het clubhuis in de weg, zodat de atleten daar omheen moest aanlopen.

Een touw met twee zandzakjes was het hulpmiddel bij hoog- en polshoog. Later gebruikte men dunne panlatten, die dakbedekkers gebruikten. Het hoogspringen heeft zich in de loop der jaren ontwikkeld van een eenvoudige hurksprong, via schaarsprong en straddle, tot de Fosbury-flop in de jaren zestig. Polsstokhoogspringen beoefende men vóór 1910 met een zware massieve houten polsstok van essen-, ceder-, of notenhout. Om het wegglijden bij

*Start marathon
in 1913 in
Scheveningen met
kruisje winnaar
Arie Vosbergen*

de afzet te voorkomen waren de houten stokken aan het uiteinde voorzien van één of drie (de zgn. drietand) scherpe metalen punten. Later werd gebruik gemaakt van springkuilen. Vervolgens deed de insteekbak zijn intrede. Het is meer-malen gebeurd dat atleten niet meer konden springen, omdat de staanders de hoogste stand hadden bereikt. In 1916 loste de organisatie dit op door de staanders op omgekeerde wastobbes te plaatsen. Bij een wedstrijd in Enschede in 1946 was de maximale hoogte 3,50 meter. Als oplossing kwam een jurylid met twee limonadekisten aandragen. Deze bleken niet toereikend te zijn. De lat kon uiteindelijk op vier meter worden gelegd met behulp van twee korfbalkorven. De houten polsstokken maakten plaats voor de vooral uit Japan afkomstige dikke en nauwelijks buigbare bamboestokken. Na de Tweede Wereldoorlog was het de beurt aan de aluminium en stalen stokken. In 1961 verscheen de fiberglassstok. Deze katapultstok bracht een enorme ommekeer teweeg. De attributen voor de werpnummers bestonden uit door een dorps-smid gedraaide of gegoten kogels, logge discussen en kromgetrokken bamboe of houten speren. Voor de technische nummers werd een ring gelegd op of buiten het voetbalveld. Cementen ringen kwamen pas in de jaren vijftig. De houten rand aan de ring is ook van latere datum. Meer dan eens moest met het trainen voor een bepaald nummer worden gestopt. De laatste hoogspringlat was gebroken, de overgebleven bamboe of houten speer had het begeven, of omdat de enige discus of kogel in een sloot of wetering was verdwenen. Naar wedstrijden over-zee gingen de atleten per schip. Het reizen in Nederland met de niet fre-

quente boemeltreinen vergde niet alleen veel tijd, maar ook het ver-voer naar en van het station was een probleem.

Vóór 1922 werden in Nederland geen hulpmiddelen gebruikt bij de start. Bondscoach Ernie Hjertberg introduceerde in 1922 het graven van startkuiltjes. Vanaf die tijd behoorde een schepje tot de uitrusting van de sprinters. In 1938 importeerde de KNAU de eerste startblokken. Spikes waren een ongeken-de luxe. Zij waren te koop voor circa tien gulden in een tijd dat een maandsalaris zo'n 25 gulden bedroeg. Na de finish liepen de sprinters zich bijna te pletter tegen de omheining, of moesten bij een sloot worden opgevangen. Twee keer per week trainen betekende dat je met topsport bezig was. Meer trainen werd zelfs afgeraden. Vrouwen mochten niet of niet te hard trainen. Géén trainingsmogelijkheden zoals die tegenwoordig worden geboden. Géén kunststofbanen. Géén aangepast schoeisel. Géén medische en paramedische begelei-ding. Géén financiële ondersteuning voor topatleten. De atleten waren op zichzelf aangewezen om zowel sportief als maatschappelijk prestaties te leveren. Allemaal factoren die een stempel drukten op tijden en afstanden.

1906: eerste marathon in Nederland

De Spartaan uit Amsterdam komt de eer toe de eerste marathon in Nederland te hebben georganiseerd. Dat gebeurde op 19 augustus 1906. Winnaar Gerard Slee legde de 40 kilometer af in 3 uur 38 minuten en 2/5 seconden.

Lange tijd werd de marathon door

een klein aantal specialisten beoe-fend. Deze loop is nu uitgegroeid tot een massa-gebeuren. In de eerste twintig jaar van het bestaan van de NAU stonden weinig marathons op het programma: 1908 (Rotterdam) – 1908 (Haarlem) – 1908 (Den Haag) – 1909 (Rotterdam) – 1912 (Rotterdam) – 1913 (Scheveningen) – 1915 (Groningen) – 1916 (Amsterdam) – 1916 (Groningen) – 1920 (Utrecht).

Op 30 mei 1909 organiseerde Pro Patria internationale atletiekwedstrijden op het Schuttersveld. Over de marathon verscheen in de krant het volgende verslag:

'Wij mogen zeker spreken van een geslaagde dag, die een bijzondere propaganda vormde voor de zoo mooie sport, de Marathon-race hierbij uitgezonderd. Ja, die Marathon-wedstrijd....ach, ach, wat een misère toch. Wij zullen er maar niet al te veel over vertellen. 't was in vele opzichten erbarmelijk. Wat doet men toch met zulke nummers op het programma? 't is afbeulen der loopers. 't is het klei-

Piet Bleeker won in 1957 als eerste Nederlander de marathon van Enschede

neren van de sport. 't is een prachtig wapen in de handen der helaas nog op voldoende wijze aanwezige tegenstanders van de sport. Die halen alles door elkaar. Die zien het goede niet en alleen het slechte. Die vragen: "Heb je die arme kerels gezien, die meestrompelen in de marathon." En wat moet je dan zeggen. Je kunt die mensen niet anders dan gelijk geven. De Belg Nisset won deze wedstrijd. Hij was met de Hollander De Boer feitelijk de eenige, die geoefend in de wedstrijd kwam en een dragelijk figuur sloeg. Neen, wij voor ons zagen liever de andere nummers.'

In het begin had de marathon geen vaste afstand. Vaak hield de organisatie 40 kilometer aan. Afstanden van 38 en 42 kilometer kwamen ook voor. In de meeste gevallen ging het in Nederland om 40 kilometer en 200 meter. Bij de Olympische Spelen van 1908 in Londen werd door een merkwaardige gebeurtenis de nu geldende afstand van 42 kilometer en 195 meter geboren. Het was de bedoeling van de organisatoren de wedstrijd over een afstand van 26 mijl te houden. De start zou aanvankelijk zijn vóór Windsor Castle en de finish lag vóór de koninklijke loge in het White City stadion in Shepherds Bush. Omdat een van de prinsen ziek was en hij toch gaarne getuige wilde zijn van de start, besloot de organisatie de lopers te laten vertrekken bij het oostelijke terras van het kasteel. De koninklijke familie en de zieke prins konden daardoor het vertrek van de atleten van zeer nabij meemaken. De afstand van de oorspronkelijke startplaats tot het terras bedroeg 385 yards. De totale afstand werd daardoor 26 mijl en 385 yards, wat overeenkomt met 42 kilometer en 195 meter. Na de Olympische Spelen van 1924 werd deze afstand de officiële lengte.

Van 1923 tot aan de Tweede Wereldoorlog werden in Nederland de volgende marathons gelopen: Amsterdam (1923) – Utrecht (1924) – Rotterdam (1926) – Amsterdam (1927) – Breda (1927) – Haarlem (1928) – Amsterdam 1928 (Olympische Spelen) – Amsterdam (1931 en 1932) – Rotterdam (1935) – Amsterdam

(1934 en 1935) – Rotterdam (1937 en 1938) en Amsterdam (1938). Het blad *Het Leven* sponsorde de marathons van 1934 en 1935 in Amsterdam en die van 1937 en 1938 in Rotterdam.

De deelneming van de gebroeders Weij uit Apeldoorn aan de marathon

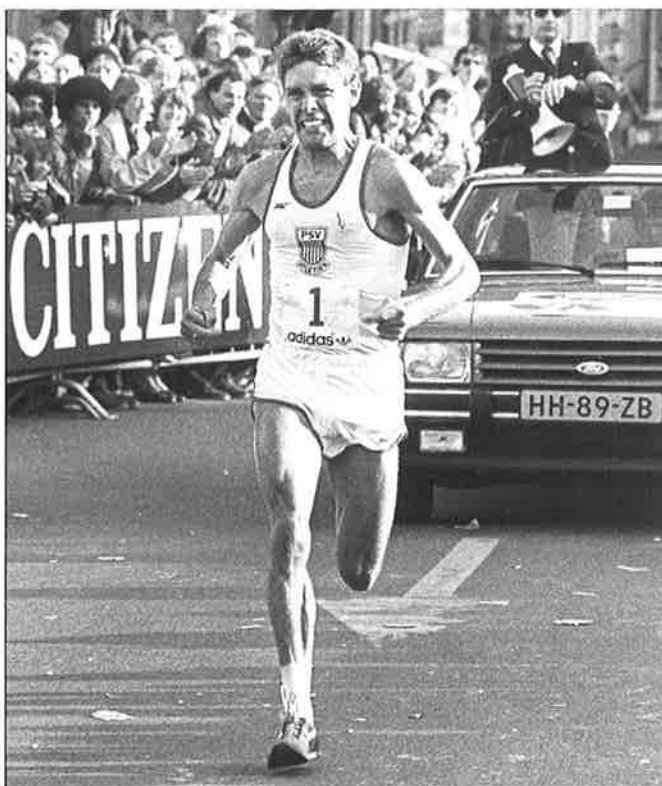
van 1937 mag niet onvermeld blijven. Zij waren de avond tevoren uit hun woonplaats te voet naar Rotterdam vertrokken. De volgende dag eindigden zij als tiende en dertiende.

Enige tijd was (snel)wandelen de ideale trainingsvorm voor de mara-

Marja Wokke
in 1982

Twee sterke winnaars van de marathon van Amsterdam

Cor Vriend
in 1983

Snelwandekampioen Gerrit van Tongeren. Hij overleed in 1918 aan de Spaanse griep

Jan Ruimers probeerde met het omhoogtrekken van een band inzinking te overwinnen

Dick Maassen van den Brink tweemaal kampioen 50 km

Jan Cijss twaalfmaal kampioen 50 km

Jo Goetzee kampioen in beginjaren

Start van een wedstrijd aan de Westzeedijk in Rotterdam; nr 2 Evert Wijburg, nr 18 Cor Gubbels, nr 16 Anton Toscani, nr. 108 Piet Engelman

thon met afstanden van 40 tot 100 kilometer. Tijdens de wedstrijd werd het hardlopen vaak afgewisseld met wandelen. De deelnemers waren over het algemeen nog niet in staat het gehele parcours hardlopend af te leggen. Specifieke trainingsmethoden waren onbekend. Van koolhydraten stapelen had nog nooit iemand gehoord. De lopers aten wat de pot schafte. Zij werden begeleid en aangemoedigd door fietsers. Verversingsposten zijn van latere datum. Pas halverwege de jaren dertig kwamen speciale loop-schoenen op de markt. Vóór die tijd liepen de atleten op gymshoenen of 'Jezus-sandalen'.

De marathons trokken vroeger veel publiek. Het aantal deelnemers was echter nooit groot. Aan de op 27 juni 1924 in Utrecht gehouden marathon deden vijf atleten mee. Van hen haalde slechts één de eindstreep. Van de veertien lopers, die op 12 september 1926 in Rotterdam van start gingen, bereikten acht de finish. In de marathon van Breda van 1927 haalden zeven van de 24 deelnemers het einde niet. Een record aantal van 29 lopers verscheen in 1931 in Amsterdam aan de start van de marathon die op het Olympisch parcours van 1928 werd gelopen. De helft gaf de strijd op. Winnaar werd de Rotterdammer Evert Wijburg in 3.02.38,8. Volgens zijn zeggen zou het par-

cours 2800 meter langer zijn geweest dan bij de Olympische Spelen van 1928. Zijn stadgenoot Teun Sprong was in 1927 de eerste Nederlander die met 2.54.07 de magische grens van drie uur doorbrak. Bij de vrouwen kwam Corrie Konings als eerste Nederlandse binnen de drie uur. Zij liep in 1975 in een voorloper van de huidige Rotterdamse marathon 2.57.12.

Veel marathonlopers droegen, ook nog ver na de Tweede Wereldoorlog, een stokje met zich mee dat met een elastiekje aan een hand was bevestigd. In dit stokje werd bij steken in de zij of andere pijnen hard geknepen om de moeilijkheden te overwinnen.

Bij het vaststellen van de afstanden voor de marathon of andere lange afstanden dienden destijds de hecto- en kilometerpalen langs rijks- en provinciale wegen als maatstaf. Het opmeten gebeurde ook met een stalen meetlint van 50 meter. Dat vergde soms enkele dagen. Goed opmeten was een moeilijke zaak. Herhaaldelijk moest op basis van de tijden achteraf worden vastgesteld dat de afstand te kort of te lang was geweest.

Door de Tweede Wereldoorlog gingen negen jaar voorbij, voordat in 1947 in Enschede weer een marathon van start ging. 'Enschede'

groeide uit tot een klassieker die tot ver over de landsgrenzen bekendheid kreeg. Na Kosice (1924) is de nu 'Internationale Twente Marathon' de oudste van Europa. De bekendste is de marathon van Rotterdam die een wereldfaam heeft verworven door zijn uitstekende tijden op het vlakke parcours. Later daarover in dit boek meer. Andere bekende marathons in Nederland zijn of waren die van Almere, Amsterdam, de Midwinter Marathon in Apeldoorn, Eindhoven, Etten-Leur, Klaziehaven, Leeuwarden, Leiden, Maassluis later Naaldwijk (Westlandma-

rathon), Meerssen, Drentse Volks-marathon in Noordscheschut, Schoorl en Utrecht.

Op 16 februari 1975 had in Sportpaleis Ahoy' in Rotterdam een bijzondere gebeurtenis plaats. Het duizendkoppige publiek zag de 26-jarige Cees Verhoef van het Utrechtse Hellas de marathon voltooien in 2.40.37,8. Verhoef moest hiervoor op de houten baan 2119 ronden en 147 meter afleggen.

Snelwandelen brak nooit door

Onder de 21 Nederlandse atleten die in 1908 in Londen aan de Olympische Spelen deelnamen, waren vijf snelwandelaars. Niemand kwam door de series.

Snelwandelen was in die tijd populair. Tot de jaren twintig hebben Nederlandse clubs zich hiermee intensief beziggehouden. Nadien was het met de populariteit gedaan. Gewoon wandelen behoorde ook enige tijd tot het domein van de atletiekclubs. Dagmarsen van 50 kilometer of meer waren geen uitzondering. Een vermaard (snel)wandelaar over superlange afstanden was de op 3 oktober 1843 geboren Cornelis Dudok de Wit, alias Kees de Tippelaar. Hij was een telg uit een rijke koopmansfamilie. Kees de Tippelaar maakte dagenlange wandelmarsen in landen in en buiten Europa, waaronder Frankrijk, Oostenrijk, China, Japan, Verenigde Staten en het voormalig Nederlands Indië. Van de Amerikanen kreeg hij de bijnaam 'de wandelende Hollander'. Op blote voeten legde hij in Nederlands Indië in 1 1/2 jaar 3560 kilometer af. Hij beschutte zich tegen de tropenzon met een reisparasol. Naderde hij een grote stad, dan trok hij uit prestige-overwegingen schoenen aan. Zijn maaltijden kostten hem bijna niets. Kreeg hij honger, dan schoot hij een vogel die hij aan een spit braadde. De maaltijd vulde hij aan met wat rijst. Zijn enige bagage was een minuscule koffertje dat hij jarenlang heeft meegedragen. Veel zat er niet in. Wanneer hij schoon ondergoed nodig had, kocht hij het en gooide het oude weg. Hij heeft geregeld

(snel)wandelaars van De Promeneurs uit Amsterdam en van Pro Patria uit Rotterdam op zijn landgoed Slangevecht in Breukelen ontvingen. Zij kregen gratis eten en drinken. Dat gold ook voor het jaarlijkse sportfeest op dit buitenverblijf. Hieraan namen soms meer dan 200 personen deel. Slangevecht staat nu op de monumentenlijst. Na zijn overlijden op 30 mei 1911 bleek Kees de Tippelaar geld te hebben nagelaten om de jeugd van Breukelen jaarlijks op poffertjes te trakteren. De feestelijke gebeurtenis vindt nog elk jaar plaats op 3 oktober, zijn geboortedag. De traditie van de poffertjes moest alleen in de hongerwinter van 1944 worden onderbroken. In Breukelen staat zijn standbeeld.

In het in 1912 uitgegeven boekje *Lichte Athletiek* wijdt schrijver C.L. Hansen de volgende woorden aan het snelwandelen:

‘Bij het snelwandelen onderscheidt men twee hoofdgroepen: het eigenlijke snelwandelen, waartoe alle baanwedstrijden behoren en de wegmarschen van 10 tot 100 kilometer, welke op den weg worden gestreden en in Duitschland vaak tot Gepäckmarsche worden, verzaard met militaire verpakking. In Holland kent men die Gepäckmarsche niet, waarover we heusch niet behoeven te treuren.’

Pro Patria was vele jaren toonaangevend bij het snelwandelen. George Buff begon in 1897 met het vestigen van een nationaal record op de route van Amsterdam via Hilversum naar Utrecht en van Utrecht via Breukelen naar Amsterdam. Hij legde de ongeveer 85 kilometer af in 10.01.50,0. Jan Schoub, Jo Coetzee, Piet Soudijn, de broers Jan en Piet Ruimers, Sam Bogaert, Cor Gubbels en Piet Engelman jr. van Pro Patria, hebben tot aan de Tweede Wereldoorlog op snelwandelnnummers 63 nationale kampioenschappen behaald en 86 keer een Nederlands record verbeterd. Deze aantallen zijn nu onmogelijk, omdat in 1938 en in de jaren zestig het aantal officiële snelwandelnnummers drastisch werd teruggebracht.

Andere meervoudige kampioenen van vóór de Tweede Wereldoorlog waren August Schotte (De Zwaluwen-Den Haag), Anton Toscani (AAC-Amsterdam), Gerrit van Tongeren (Daventria-Deventer) en Wouter van Groenstein (AAC-Amsterdam).

In de jaren twintig hielden ook HAV (Haagsche Athletiek Vereeniging) en AVAC (Amsterdamsche Veld-Athletiek Club) geregeld (snel)wandelwedstrijden. Een hoogtepunt was de in 1923 door HAV georganiseerde wandeltocht van Brussel naar Den Haag. De reis naar Brussel ging per trein. Doel was de 175 kilometer binnen 36 uur af te leggen.

Internationaal hebben Nederlandse snelwandelaars weinig succes gehad. De magere resultaten van de Olympische Spelen van 1908 zijn al genoemd. In 1935 bracht Piet Engelman het wereldrecord 1500 meter op 5 minuten 53,4 seconden.

De IAAF erkende dit record niet, omdat dit nummer van de wereldrecordlijst was afgevoerd. De beste prestatie leverde Anton Toscani. Hij werd bij de Olympische Spelen van Berlijn in 1936 en de Europese kampioenschappen van Parijs (1938) respectievelijk tiende en achtste op de 50 kilometer. Door zijn mooie stijl kreeg Toscani van de Belgen de bijnaam ‘Le bon marcheur’. Bij de EK van Brussel 1950 veroverde Anton Kluyskens de tiende plaats op de 50 kilometer.

Het eerste Nederlandse snelwandelkampioenschap werd in 1898 gehouden. Winnaar van de 5000 meter was Piet Soudijn. Tot 1905 was dit de enige kampioensafstand. Daarna werd het programma aanzienlijk uitgebreid met steeds weer wisselende afstanden. In de oorlogsjaren organiseerde de NAU geen wedstrijden. Op last van de bezetter viel snelwandelen onder auspiciën van de Nederlandsche Wandel Sportbond. Na de oorlog kwam de KNAU weer in beeld.

In de jaren zestig en zeventig grotsierden vooral Jan Cijs en Tjabel Ras in nationale titels. Daarna nam Jan Cortenbach de fakkel over. Frank van Ravensberg bracht in 1979 alle Nederlandse jeugdrecords op zijn naam. Vanaf 1986 is Harold van Beek de grote man met vele nationale titels.

Marica Onos-Zethof maakte in de jaren tachtig furore met enkele scherpe tijden. Deze zijn niet meer benaderd door andere Nederlandse vrouwen. In Duitsland maakte zij naam door in een wedstrijd alle mannen te verslaan.

Het aantal snelwandelster is echter zo klein dat een nationaal kampioenschap nog niet kon worden gehouden.

Na de Tweede Wereldoorlog verschoof het snelwandelen langzamerhand van de atletiekvereniging naar de wandelsportclub. In 1947 was SV De LAT uit Amsterdam de eerste, tien jaar later gevolgd door de Rotterdamse Wandelvereniging (RWV) en in 1979 door OLAT (Ollandse Lange Afstand Tippelaars) uit St. Oedenrode. De Werkgroep Snelwandelen en eerder de Wandel Advies Commissie, bestond dan ook bijna geheel uit leden van wandelverenigingen. Deze clubs namen bijna alle wedstrijden voor hun rekening.

Een uitzondering was Pro Patria dat vanaf 1946 jaarlijks uurwedstrijden organiseerde. Deze wedstrijden waren populair. Door het teruglopen van de inschrijvingen en de overvolle wedstrijdagenda vond de laatste editie in 1988 plaats.

In de jaren negentig trok De LAT zich vrijwel geheel terug uit de wedstrijdorganisatie. De RWV en OLAT kregen steun van enkele atletiekclubs, waaronder Energie (Barendrecht), Unitas (Sittard), Zaanland (Zaandam), Avanti (Schoonhoven) en Attila (Tilburg).

In 1982 introduceerde OLAT de snelwandel-wisselbokaal om het houden van snelwandelwedstrijden te bevorderen. Alle wedstrijden tellen mee in een puntenklassement. Belangrijke wedstrijden waren de landenwedstrijd over 35 kilometer, de Interclubwedstrijd en de nationale kampioenschappen over 20 en 50 kilometer en 5000 meter indoor. Andere jaarlijks terugkerende wedstrijden zijn de winterserie in het Kralingse Bos in Rotterdam, de uurwedstrijden in Zaandam en Rotterdam, de Kennedymars over 80 kilometer in Sittard, de 30 kilometer van Schoonhoven, het Drieluik van Barendrecht, de 20 kilometer van Tilburg, de 10 kilometer van

Roosendaal, de 20 en 50 kilometer van St. Oedenrode en de recordwedstrijden in Spijkenisse.

In de jaren vijftig kregen de langere afstandswedstrijden een nieuwe impuls. In navolging van Lieuwe Schol gingen in de loop der jaren ongeveer 200 Nederlandse wandelaars naar Engeland voor het behalen van de Centuriontitel. Het streven was de 100 mijl (160,928 km) binnen 24 uur snelwandelen af te leggen. Dit idee nam OLAT in 1973 over met het organiseren van een 100 mijlswedstrijd, waaraan de titel 'Continental Centurion' was verbonden. Al eerder had de Wandel Advies Commissie in 1959 de Honderdmanspeld geïntroduceerd. Om hiervoor in aanmerking te komen moest de 100 kilometer binnen 12 uur worden afgelegd. De grens ging later terug naar 11 uur en 30 minuten. In de jaren zeventig trokken veel lange afstandsliefhebbers naar Frankrijk om deel te nemen aan de selectiewedstrijden voor Straatsburg-Parijs (later Parijs-Colmar). In 1979 nam Jan de Jonge als eerste Nederlander deel aan deze monsterwedstrijd over meer dan 500

Het op de grondliggende jurylid bekijkt nauwkeurig de voetbewegingen van Frans van Ravensburg

kilometer. Hij veroverde de vijfde plaats. In 1983 volbracht Annie van der Meer als eerste vrouw de 518 kilometer in 77 uur en 40 minuten.

Zij bleef de enige vrouw die ooit de mannenafstand bedwong. Enkele jaren later kregen de vrouwen een eigen afstand van ongeveer 340 kilometer. Marleen Radder was in 1997 de eerste buitenlandse die deze monstertocht won. Haar tijd was 46 uur en 16 minuten.

Begin de jaren tachtig zorgden de centrale trainingen van de Luxemburger Charles Sowa voor nieuwe impulsen. Voor het eerst na de Tweede Wereldoorlog gingen snelwandelaars weer naar grote internationale toernooien. In 1985 werd Jelly van de Velde uitgezonden naar de Europese jeugdkampioenschappen in Cottbus. Jan Cortenbach nam in 1987 deel aan het WK in Rome. In 1992 werd Harold van Beek uitgezonden naar de Spelen van Barcelona.

Het Nederlandse team nam vanaf 1979 deel aan wereldcupwedstrijden. In alle gevallen bleef het bij meedoen, winnen was er nooit bij. Wel werden landenwedstrijden tegen België, Zwitserland, Denemarken en Luxemburg winnend afgesloten.

Ruzie atleten en gymnasten

'Oorlog! De Athletiek Unie aan den eenen kant. Het Nederlandsch Gymnastiek Verbond aan de andere zijde. En tusschenin het Nederlandsch Olympisch Comité als leidend lichaam, waarvan beide bonden lid waren. De strijd liep over het uitdeelen van de vaardigheids-diploma's op loop en springgebied. Thans is het gepiefpaf geëindigd. Het NOC heeft de Uie aangewezen als het in zekeren zin zegevierend leger. Maar het is een onvervalschte Balkan-vrede'.

Dat bleek juist, want korte tijd later lagen Unie en Verbond opnieuw met elkaar in de clinch.

Uit De Revue der Sporten 1913.